

Komunikacija kod autističnih osoba

Matić, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:962457>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-30**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij psihologije

KOMUNIKACIJA KOD AUTISTIČNIH OSOBA

Završni rad

Katarina Matić

Mentor: izv. prof. dr. sc. Gorka Vuletić

Sumentor: dr. sc. Ana Kurtović

Osijek, 2012.

Sadržaj

Uvod	1
1. Autizam	2
1.1. Uzroci kvalitativno oštećene komunikacije	3
2. Govor	6
3. Komunikacija kod autistične djece.....	7
3.1. Tretman i programi poticanja	9
3.2. Poticanje komunikacijskih vještina – roditelji autistične djece	10
3.3.. Poticanje komunikacijskih vještina – braća i sestre autistične djece	11
4. Komunikacija kod autističnih adolescenata	12
4.1. Poticanje komunikacijskih vještina kod adolescenata	13
4.1.1. Strategije koje se mogu primijeniti u raznim socijalnim okruženjima	14
4.1.2. Socijalne skripte, igre, priče	15
4.1.3. Vršnjačka medijacija	15
5. Komunikacija kod autističnih odraslih osoba	16
6. Zaključak	17
Literatura	18

Komunikacija kod autističnih osoba

Sažetak

Autizam je kompleksan razvojni poremećaj koji predstavlja problem za samog autističnog pojedinca i socijalnu okolinu u kojoj živi. Problemi se kod autističnih osoba, između ostalog, očituju u smanjenoj sposobnosti komuniciranja s drugim ljudima. Njihova sposobnost razumijevanja socijalne interakcije je smanjena, a time i mogućnost vođenja obostrane, dvosmjerne komunikacije. Autistične osobe na verbalno i neverbalno obraćanje neodgovarajuće reagiraju. Teškoće su vidljive i na području verbalne i neverbalne komunikacije. Kada je riječ o komunikaciji, danas se različitim programima poticanja i tretmanima mogu smanjiti poteškoće koje imaju autistične osobe. Poboljšanje komunikacijskih vještina je moguće, a kada su strategije za poticanje komunikacije učinkovite, pozitivni rezultati postaju vidljivi.

Ključne riječi: autizam, komunikacija, autistične osobe

Uvod

Svaka je osoba jedinstvena, neponovljiva i po mnogočemu različita od druge. Ljudi se razlikuju po načinu promatranja, doživljavanja svijeta, djelovanju i razvoju. Osobe s autizmom su prepoznatljive upravo po brojnim specifičnostima u svom razvoju. Njihovi su obrasci ponašanja osebujni, a interesi ograničeni. Osobiti problem im predstavlja komunikacija i socijalna interakcija u okruženju u kojem žive.

Ovim se radom žele pobliže opisati posebnosti vezane uz komunikaciju kod autističnih osoba. Te su posebnosti kod njih uočljive u ranom djetinjstvu, a poteškoće koje im predstavlja komunikacija se nastavljaju i u odraslu dob. Iako se o uzrocima oštećene komunikacije ne zna dovoljno, zna se da određeni postupci usmjereni k poboljšanju komunikacijskih vještina mogu biti učinkoviti. U ovom radu će se spomenuti neke od strategija koje se primjenjuju kao pomoć autističnim osobama da lakše i kvalitetnije komuniciraju. Dobro je znati kako poboljšana komunikacija za njih znači veće zadovoljstvo životom i odnosima u socijalnom okruženju.

1. Autizam

Pojam autizam u znanost uveo je švicarski psihijatar Eugen Bleuler već 1911. godine. Za njega autizam je jedan od osnovnih simptoma shizofrenije. U isto su vrijeme austrijsko-američki psihijatar Leo Kanner (1943) i austrijski pedijatar Hans Asperger (1944), prihvatili taj pojam te njime opisali autistični poremećaj kod djece. S obzirom da se autistična djeca povlače u svoj svijet već od samog rođenja, a ne aktivno te slabo ili uopće ne uspostavljaju socijalne kontakte, Bleulerov opis autizma se ne smatra prikladnim za autistični poremećaj kod djece. Kanner (1943; prema Remschmidt, 2009) autistične poremećaje smatra urođenima.

Pri tome treba razlikovati autistični poremećaj ili Kannerov sindrom od autističnog poremećaja ličnosti tj. Aspergerova sindroma. Međunarodna klasifikacija psihičkih poremećaja (MKB-10) definira autistične poremećaje skupinom poremećaja koje obilježava: kvalitativno oštećenje uzajamnih socijalnih međuodnosa, komunikacije, kao i ograničen te stereotipan, ponavljajući repertoar interesa i aktivnosti (Remschmidt, 2009). Ako osobe s autističnim poremećajem uz karakteristične simptome pokazuju i visoku razinu intelektualnog funkcioniranja, njihov autizam se naziva još i autizam s visokom funkcionalnom razinom (Remschmidt, 2009). Iako postoje iznimke, većina autora se slaže da se autizam javlja prije 3. godine života, u ranom djetinjstvu i traje cijeli život (Nikolić i sur., 1992). Autistični se poremećaj ličnosti obično dijagnosticira kasnije nego je to slučaj kod autističnog poremećaja. Osnovna obilježja autističnog poremećaja ličnosti su: kvalitativno oštećenje socijalnih interakcija, snažno i neobično izraženi određeni interesi i stereotipni obrasci ponašanja, no za razliku od autističnog poremećaja, djeca s autističnim poremećajem ličnosti nemaju problema s kašnjenjem razvoja govora i kognitivnog razvoja (Remschmidt, 2009). Dapače, ona mogu učiti dobro, usvojiti neobične govorne izraze te imati normalnu inteligenciju, često značajno višu od djece i mladih s autističnim poremećajem (Remschmidt, 2009). S obzirom da se ovaj rad usmjerava na aspekt komunikacije kod autističnih osoba, u daljnjim poglavljima fokus će biti na komunikaciji i socijalnoj interakciji.

1.1. Uzroci kvalitativno oštećene komunikacije

Tri su oblika ponašanja najuočljivija kod djece s autističnim poremećajem: zatvaranje od vanjskog svijeta, strah od promjene i osebujan govorni jezik (Remschmidt, 2009). Zbog zatvaranja od vanjskog svijeta socijalne interakcije kod osoba s autizmom su poremećene, stresne, često ih se plaše. Autistična djeca pokazuju mali interes za druga ljudska bića, uključujući i članove svoje obitelji, zadovoljna su kad ostanu sama. Polovina djece ne govori više od nekoliko riječi, ili se koristi gestama umjesto govora. Druga polovina djece ima smislen govor, ali i moguće probleme s ponavljanjem riječi fraza drugih bez da ih razumiju što se naziva eholalijom. Većina djece nije prosječne inteligencije, a manji broj djece pokazuje napredne vještine (Mash i Barkley, 2006).

Osobe s autizmom su sklone izbjegavati kontakt očima, pogled u lice, ne reagiraju na socijalne signale drugih (Hood, 2011). Iz toga proizlazi da osobe s autizmom u djetinjstvu nemaju normalne veze s osobama, stvarima i događajima. Izostaje i uobičajena dječja povezanost s roditeljima, nema normalne povezanosti djeteta s majkom (Nash i Bonesteel, 2002). Izostaju reakcije smiješka, kontakta očima, gesta anticipacije kao što je djetetovo pružanje ruku prema roditelju da bi ga se podiglo, dijete ne razlikuje roditelja od drugih osoba. No, zanimljivo je kako djeca razvijaju snažnu povezanost s predmetima. Kako postaju starija sve uočljiviji postaje deficit u ostvarivanju socijalnih interakcija i nemogućnost da se užive u čuvstva drugih (Remschmidt, 2009).

Jedno od objašnjenja nastanka djetetove povezanosti s predmetima nudi teorija objektnih odnosa. Prema razvojnoj psihologiji objektnih odnosa moguće je da autistične osobe ne mogu ostvariti toplu komunikaciju s drugim osobama zbog eventualnih ranih interakcijskih iskustava koja su se ostvarila s neživim objektima umjesto sa živim bićima (Nikolić i sur., 1992). Autistične osobe interakcije s drugima doživljavaju kao napad te je potrebno uspostavljati komunikaciju putem stvari, izbjegavajući odmah nuditi im sebe kao osobu. Ipak, neke se autistične osobe uspijevaju naučiti interakciji s drugim ljudima, za što je zaslužna upotreba kognitivnih vještina te impersonalnih stvari koje služe kao način komunikacije (Nikolić i sur., 1992). Neki autori smatraju da rana interakcija dojenčeta i majke utječe na psihičku organizaciju djeteta u njegovoj kasnijoj dobi. Interakcija majke i djeteta nije samo važna zbog međusobnog izražavanja emocionalnog odnosa, nego i zbog toga što ona regulira taj odnos. Interakcije roditelj – dijete su u recipročnom odnosu što znači da roditelji utječu na dijete, ali i dijete utječe na roditelje.

Ukoliko su rane interakcije roditelja i dojenčeta u disfunkciji povećava se mogućnost pojave sindroma infantilnog autizma kod te djece (Nikolić i sur., 1992). Za pojavu disfunkcije važan činitelj je količina stimulacije koju majka upućuje djetetu, tj. da li je ona pretjerana, paradoksalna ili u manjku. Stimulacija se odnosi na majčino odgovaranje na potrebu djeteta za njezinom pažnjom i želji za izmjenom pažnje s njom. Kada majka pretjeruje u pružanju pažnje djetetu ne vodeći računa o njegovim potrebama, dijete želi izbjeći kontakt s njom. Kada dijete iskazuje potrebu za majčinom bliskošću i odgovaranjem na njegove potrebe kroz pružanje pažnje, a majka ne prepoznaje njegove zahtjeve ili ne želi reagirati na njih dolazi do disfunkcije interakcije. Isto tako, ako majka djetetu upućuje kontradiktorne poruke, dijete osjeća da nešto nije u redu te takva interakcija čini komunikaciju nejasnom (Nikolić i sur., 1992).

Iako je prijašnjih godina naglasak bio na odnosu roditelj – dijete, danas se uzroci poremećaja komunikacije primarno objašnjavaju neurobiološkim uzrocima, a tek onda mogućim odnosom roditelja s djetetom u ranom djetinjstvu (Remschmidt, 2009). Ta je činjenica od izuzetne važnosti jer pomaže mnogim roditeljima da se oslobode osjećaja osobne krivnje. Općenito, teško je govoriti o uzrocima autističnog poremećaja jer su nedovoljno poznati. Smatra se da ne postoji jedan uzročnik koji bi bio odgovoran za pojavu autističnog poremećaja kod osobe, nego veći broj čimbenika koji zajednički djeluju (Remschmidt, 2009). U tom smislu, ulogu u pojavi autizma imaju nasljedni čimbenici, moždana oštećenja i poremećaji moždane funkcije, povećana sinteza serotonina, osebujan način obrade informacija emocionalnog ili socijalnog sadržaja te specifični deficiti socijalne percepcije (Remschmidt, 2009).

Dječji psihijatar Leo Kanner autizam je opisao kao težak psihički poremećaj kod djece koja izgledaju fizički zdrava, ali pokazuju teške poremećaje u razvoju govora i komunikacije, imaju čudne igre i pokrete, bizarna su u ponašanju te nenormalno reagiraju na slušne, vidne i taktilne podražaje (Kanner, 1943; prema Nikolić i sur., 1992). Polazeći od Kannerovih pretpostavki, Hobson (1986; prema Remschmidt, 2009) je postavio teoriju prema kojoj je kod djece s autizmom prisutan urođen poremećaj afektivnih kontakata. Taj se poremećaj odnosi na smanjenu sposobnost percepcije ekspresije različitih čuvstava kod drugih ljudi. Rezultati istraživanja koje je proveo Hobson pokazala su da autistična djeca s teškoćom prepoznaju, obrađuju i povezuju različite oblike ekspresije određenog čuvstva što se npr. odnosi na geste, neverbalno glasanje, mimiku itd. (Hobson 1986; prema Remschmidt, 2009), a na taj se način narušava i komunikacija s drugim osobama. Treba napomenuti kako dobiveni rezultati ne ukazuju na postojanje općeg poremećaja percepcije kod autistične djece, već na postojanje osebnosti u načinu obrade informacija s emocionalnim ili socijalnim sadržajem što na taj način

smanjuje sposobnost da razumiju emocionalna stanja drugih ljudi (Rutter 1983, prema Remschmidt, 2009).

Osim navedene teorije, jedna od važnijih teorija je svakako „teorija uma“ (Premack i Woodruff, 1987; prema Remschmidt, 2009), kojom se osobitosti u socijalnoj interakciji objašnjavaju specifičnim deficitima socijalne percepcije. Nerazumijevanje ponašanja drugih ljudi prema „teoriji uma“ proizlazi iz teškoća u shvaćanju da se drugi ljudi mogu različito osjećati tj. biti u različitim psihičkim stanjima. Zbog teškoća u procjenjivanju stanja drugih, djeca s autizmom često su zbunjena, a prema drugima se odnose kao prema stvarima (Gillberg, 1990; prema Remschmidt, 2009).

Kako je rečeno, o uzrocima autizma postoje brojne teorije, ali dosada nijedna teorija nije u potpunosti objasnila poremećaj. Nakon što se u djetinjstvu utvrdi autizam kod djeteta ono će nastaviti biti autistična osoba i u odrasloj dobi. Autistične se osobe kroz život suočavaju s brojnim poteškoćama i problemima te rijetko postaju u potpunosti sposobne samostalno živjeti i osnovati novu životnu zajednicu. Autistični se poremećaj javlja najkasnije do treće godine starosti djeteta i to tri do četiri puta češće kod dječaka nego kod djevojčica (Nikolić i sur., 1992). Uz osamljivanje djeteta, poremećaj u razvoju govora ili potpuni izostanak govora je jedan od dominantnih simptoma autizma.

2. Govor

Govor autistične djece je veoma oskudan. Iako autistična djeca nauče govoriti, govorom se rijetko služe te ga koriste isključivo zbog izražavanja fizioloških potreba ili želja. Njime se ne služe u svrhu ostvarenja komunikacije. Autistična djeca najčešće ponavljaju ono što im se kaže, obraćaju se samima sebi, a općenito, govor im je agramatičan (Petz, 2005). Može se dogoditi da dijete postupno prestane govoriti ili mu se govor osiromaši, kao i da iznenada zašuti te mjesecima ne izgovori niti jedne riječi. U tom slučaju dijete se koristi gestama da bi iskazalo što želi. Govor se može ponovno stabilizirati, ali autistično se dijete najčešće izražava jednom riječju ili vrlo jednostavnim rečenicama (Nikolić i sur., 1992).

Ponekad je govor nerazumljiv, a dijete reagira ljutnjom i anksioznošću ukoliko se ne udovolji njegovim željama i zahtjevima. Osim toga, roditeljima se može činiti da je njihovo dijete gluho jer ne reagira na obraćanje, istraživanja su pokazala da se najčešće ne radi o stvarnoj gluhoći. Kod neke djece moguće su poteškoće u shvaćanju slušnih podražaja u smislu da imaju zdrave periferne organe za primanje slušnih podražaja, dakle da čuju zvukove, ali ih ne shvaćaju. Autori taj poremećaj nazivaju centralnom dezorganizacijom slušnih poremećaja (Nikolić i sur., 1992).

Nadalje, autistična djeca imaju problema vezanih uz shvaćanje tuđeg govora, kao i problema pri formiranju vlastitog. Roditelji i terapeuti s vremenom mogu i trebaju naučiti djetetov žargon kako bi se uspostavila uspješna komunikacija. Jedna od karakteristika govora autističnog djeteta jest da govore u drugom ili trećem licu do svoje 7. ili 8. godine života (Petz, 2005), te se oslovljavaju vlastitim imenom ili zamjenicom „on“ ili „ona“. Smatra se da dijete ne može shvatiti poruku zbog spomenutog poremećaja u centru za sluh u velikom mozgu te zbog toga doslovno ponavlja upućene poruke. Npr. umjesto "*Daj mi čokoladu*", dijete će reći "*Dat ću ti čokoladu*" (Nikolić i sur., 1992). Tek kasnije počinju koristiti osobnu zamjenicu „ja“.

Za razliku od djece s autističnim poremećajem, djeca s Aspergerovim sindromom ne kasne u razvoju govornog jezika. Štoviše, ona mogu usvojiti neobične govorne izraze, kod njih je manje izraženo oštećenje socijalnih interakcija (Remschmidt, 2009). Ipak, i kod njih se javljaju određeni problemi vezani uz komunikaciju. Aspergerov sindrom karakterizira spontani govor tj. govor bez prilagođavanja situaciji u kojoj se osoba nalazi, svojevoljan govor, te često govor upućen sebi samima. Osobe mogu govoriti uočljivim glasom, ali ne pokazuju odstupanja u kašnjenju govora, izvrtanju zamjenica i korištenju eholalija što karakterizira autistični poremećaj (Remschmidt, 2009).

Općenito, kada je riječ o osnovnim preporukama vezanim uz govor treba voditi računa da autistično dijete ne shvaća složene poruke te se ne treba inzistirati na njima jer one mogu dovesti do pogoršanja djetetovog stanja, povećanja straha, frustracije i nezadovoljstva. obraćanje djetetu treba biti kratko i razumljivo. Poželjno je koristiti djetetu dobro poznate rečenice te polako i postupno prelaziti na nove i složenije vodeći računa o njegovim mogućnostima (Nikolić i sur., 1992).

3. Komunikacija kod autistične djece

U trećem mjesecu života kod zdrave djece pojavljuje se prvi smiješak. Kod autističnog djeteta smiješak u tom razdoblju izostaje. Umjesto toga dijete je sklono često dugotrajno plakati ili pokazivati znakove straha koji može doseći paniku. Roditelji svojim toplim odnosom i iskazivanjem brizi mogu ublažiti djetetovu uznemirenost (Nikolić i sur., 1992). Autističnu djecu karakterizira odbijanje tjelesnog kontakta, ali događa se da npr. ne mogu zaspati ako su sama u krevetu. Stoga roditelji moraju voditi brigu da budu prisutni kada ih dijete treba.

Ono što je autističnoj djeci zanimljivo, različite su igre sa ručicama koje mogu trajati satima. Kada ih se prekine u takvim aktivnostima, ona će negodovati. Pretežno se vole igrati sama, a manje s drugom djecom. Moguće je da im igre s drugom djecom i društvene igre nisu interesantne jer ih možda ne razumiju pa ih zato i odbacuju (Nikolić i sur., 1992). No igra je i „oruđe“ pomoću kojeg se mogu poboljšati djetetove komunikacijske vještine. Rane intervencijske igre za cilj imaju povećati sposobnost djeteta da održi pažnju kroz njezino održavanje na važnim informacijama u igri i povećati socijalne interakcije kroz fizičku igru kao što je trčanje, skakanje, bacanje lopte i sl. Na taj način djeca iskustvom postaju spremnija uključivati se u situacije koje iziskuju komunikaciju s drugom djecom jer pozitivna iskustva s igrama povećavaju njihovo samopouzdanje pri novom uključivanju s drugom djecom (Sher, 2009).

Autistično dijete ne zna prići drugom djetetu, ali važno je znati da ono nije emocionalno hladno. Dapače, često izbjegava kontakt, ali voli ga i osjeća zadovoljstvo kad ga traži. Najuočljiviji kontakt koji izbjegava je svakako pogled oči u oči. Osobi koja pokušava neverbalno komunicirati pogledom činiti će se kao da dijete gleda kroz nju. Ipak, ono osjeća i kada mu se posveti dovoljno vremena i ljubavi, emocionalno se veže uz bliske osobe (Nikolić i sur., 1992).

Jedna od prvih emocija koja se pojavljuje kod čovjeka nakon rođenja je emocija straha. Strah je univerzalna emocija i korisna u određenim situacijama gdje služi kao obrana integritetu organizma. Kako dijete odrasta i uči o svojoj okolini, tako se postupno gube nerealni strahovi, a ostaju realni. Normalno je da zdrava djeca osjećaju emociju straha, ali autistična djeca osjećaju strah još više od zdrave djece (Nikolić i sur., 1992). Autizam se smatra poremećajem komunikacije s vanjskim svijetom. Zbog nemogućnosti shvaćanja vanjskog svijeta i ostvarenja komunikacije autistično dijete se boji, izloženo je intenzivnijem strahu koji dulje traje nego kod zdrave djece, a i autističnom djetetu je teže osloboditi ga se. Ono što odrasla osoba može učiniti kad prepozna strah kod djeteta jest nježno ga primiti, zagrliti i reći poneku riječ smirenja. Pri tome ne treba puno govoriti da se dijete ne bi još više uznemirilo. S puno strpljenja autistično dijete treba učiti, objašnjavati mu sitnicu po sitnicu. Iskustva mogu barem u nekoj mjeri pomoći da se nosi sa svojim strahom (Nikolić i sur., 1992).

Osim straha, kod autistične djece su često prisutne agresija i autoagresija.. Kroz agresivna ponašanja djeca komuniciraju svoju nutarnju napetost (Prizant i Wetherby, 2005; prema Chiang, 2008). U situacijama koje za njih predstavljaju problem, kada su u nemogućnost kontrolirati nagonske impulse, ili žele doći do nečega što im je inače nedostupno, autistična djeca pomoću agresije žele postići željeni cilj (Nikolić i sur., 1992). Dakle, treba imati na umu da agresija usmjerena prema drugima ili samome sebi uvijek ukazuje na određeni problem koji dijete ne zna drugačije komunicirati. Kasnije će se reći nešto o postupcima koje roditelji i drugi mogu primjenjivati u situacijama kada je dijete agresivno.

Za mnoge autistične osobe problem predstavlja samoregulacija u izražavanju emocija, osobito kada su emocije presnažne. Događa se da ih u određenim situacijama emocije preplave te ih ne znaju na prikladan način iskazati i regulirati. No, postoje načini da im se pomogne učinkovitije nositi s emocijama i lakše komunicirati u socijalnom okruženju. Prvi korak i najvažniji je da postanu svjesni unutarnjeg stanja koje ukazuje na emocionalnu pobuđenost. To se očituje u fiziološkim reakcijama kao što je ubrzano lupanje srca, znojenje, drhtanje ruku i slično. Preporuke roditeljima su da potaknu djecu da tada nastoje riječima iskazati što osjećaju. I sami mogu pomoći na način da im daju primjer rečenice koja bi verbalno najbolje iskazala imenovano emocionalno stanje (Ozonoff, Dawson i Mcpartland, 2002).

Prema tome, razne su situacije u kojima autistično dijete postaje izloženo komunikacijskim poteškoćama, kako verbalnim tako i neverbalnim. Reakcije djetetu bliskih osoba od presudne su važnosti jer mogu utjecati na osjećaj sigurnosti i prihvaćenosti kod djeteta

te na taj način olakšati komunikaciju i potaknuti traženje socijalnih interakcija. U tom smislu, važno je prepoznati koje prednosti vezane uz aspekt komunikacije djeteta ima, te na njima raditi i poticati druge da čine isto (Ozonoff i sur., 2002).

3.1. Tretman i programi poticanja

Mnogobrojnim se postupcima terapije i različitim programima poticanja nastoji utjecati na cjelokupan razvoj autistične osobe, kako kod autistične djece tako i kod mladih i odraslih osoba. Različiti programi poticanja svojom sveobuhvatnošću i kompetentnim provođenjem mogu doprinijeti dobrim rezultatima na području cjelokupnog ponašanja i govorne komunikacije. Zato, kada je riječ o osmišljavanju postupaka koji će se primijeniti u terapiji, potrebno je provesti pažljivu analizu da bi se utvrdila važnost pojedinih simptoma i osebnosti ponašanja kod autistične osobe. Individualnost osobe mora biti na prvom mjestu jer čak isti simptomi kod različitih osoba mogu biti od različite važnosti. Autori se slažu kako s intervencijom treba početi što ranije. U tu svrhu, programima rane intervencije nastoji se spriječiti teški invaliditet kod autistične djece ili postojeće oštećenje smanjiti na najmanje moguću mjeru (Remschmidt, 2009).

Također, Howlin (1997; prema Remschmidt, 2009) upućuje na činjenicu da su postupci intervencija najučinkovitiji kada se počnu primjenjivati vrlo rano, otprilike u razdoblju između druge i četvrte godine života, kada su intenzivni te traju godinu, dvije ili više. Svi programi poticanja koji se dotiču komunikacijskog aspekta za svrhu imaju poboljšati razvoj govornog jezika, poticanje govorne komunikacije, povećanje uspješnosti u ostvarivanju socijalne interakcije i komunikacije autističnih osoba s drugima. Jedna od terapija koja se pokazala uspješnom je bihevioralna terapija. U bihevioralnoj terapiji postupci intervencije su usmjereni na uklanjanje i smanjivanje poteškoća u komunikaciji kroz operantno uvjetovanje uz uporabu nagrada i averzivnih podražaja, pružanjem potpore, oblikovanjem ponašanja i postupno uskraćivanje potpore u svrhu usvajanja poželjnih obrazaca komunikacije, a napuštanja onih nepoželjnih (Remschmidt, 2009). Uspješnom se pokazala kognitivno-bihevioralna terapija, zatim individualna psihoterapija utemeljena na rezultatima istraživanja socijalne percepcije kod autističnih osoba, kao i pedagoški programi usmjereni na poticanje komunikacijskih vještina (Remschmidt, 2009). Iako ne postoji postupak ili metoda koja može u potpunosti ukloniti poremećaj verbalne i neverbalne komunikacije, važna je činjenica da je adekvatnim odabirom terapije i postupaka poticanja moguće ublažiti teškoće s kojima se nose autistične osobe (Nikolić i sur., 1992). Kako je već rečeno, postupci intervencije trebaju se početi primjenjivati što je

moguće ranije. Također, njihova uspješnost ne ovisi samo o stručnoj osobi koja provodi terapiju s autističnim djetetom nego i o njegovoj obitelji. Danas se zna da je uloga roditelja u uspješnosti svih terapija velika (Nikolić i sur., 1992). Ukoliko se žele pozitivni rezultati zadržati, terapijske postupke trebaju poznavati i sami roditelji kako bi ih mogli primjenjivati u svom domu (Kozloff, 1973; Lovaas, Koegel, Simons i Long, 1973; prema Mash i sur., 2006). Osim roditelja, ulogu u savladavanju komunikacijskih poteškoća imaju braća i sestre autističnih osoba, zatim vršnjaci i škola koju pohađaju, a također, odrastanjem u adolescenciji i odrasloj dobi i druge značajne osobe u njihovu socijalnom okruženju (Ozonoff i sur., 2002).

3.2. Poticanje komunikacijskih vještina – roditelji autistične djece

Biti roditelj autističnog djeteta znači imati izazovniju ulogu nego što je imaju oni roditelji čijem djetetu nije dijagnosticiran autizam. Iako bi se moglo misliti kako dijete najmanje poteškoća ima u obiteljskom domu, takav zaključak ne bi bio valjan. Roditelji moraju uložiti puno energije i vremena brinući za svoje dijete. Kako za njihovu edukaciju, tako puno truda moraju uložiti i kako bi poboljšali socijalnu interakciju i komunikacijske sposobnosti svoje djece (Ozonoff i sur., 2002). Poticanje tih sposobnosti kod djece s autizmom čini se jednako teško kako u vlastitom domu, tako i drugim socijalnim okruženjima u kojima se dijete svakodnevno nalazi.

Roditelji trebaju znati prepoznati što njihovo dijete želi, a to često nije lagan zadatak. Kada roditelj postane svjestan što dijete želi i treba, može adekvatno reagirati čim se problem pojavi. Dakle, kada se dijete ponaša neprilagođeno ili neuobičajeno treba pokušati razumjeti razlog takvog ponašanja kojim dijete komunicira određenu poruku (Ozonoff i sur., 2002). U tu svrhu, korisno može biti obratiti pozornost na okolnosti i kontekst u kojem se određeno neželjeno ponašanje događa, posebno ako se često ponavlja. Npr. roditelj kroz tjedan može bilježiti na komad papira situacije u kojima se slično ponašanje ponavljalo i pažljivim proučavanjem pokušati shvatiti razlog takvog ponašanja (Ozonoff i sur., 2002). Može se dogoditi da roditelj shvati što mu je dijete željelo reći, a da ipak ne može ispuniti njegovu želju ili zahtjev. U tom slučaju, ono što može učiniti za svoje dijete je pomoći mu da na prihvatljiviji način komunicira svoje potrebe i želje, kako verbalnim tako i neverbalnim putem.

Autori Ozonoff, Dawson i Mcpartland (2002) u *Parents Guide to Asperger Syndrome and high – functioning autism*, navode različite primjere situacija i komunikacijskih vještina kojima

roditelji mogu podučiti svoje dijete kako bi se lakše nosilo s preprekama koje za njih predstavlja komunikacija. Npr. može se dogoditi da dijete piše zadaću i kada nešto ne zna počne glasno vrištati. U toj situaciji može ga se naučiti da kada treba pomoć roditelja može dignuti ruku, pozvoniti na zvonce, okrenuti se na stolici prema roditelju ili nekim drugim neverbalnim ponašanjem ukazati na nastali problem. Zatim, primjer za zadatak koji roditelji zatraže od djeteta da ga ispuni može biti postavljanje stola za ručak. Umjesto reakcije griženja vlastite ruke, dijete se može naučiti da kaže: „*Trebam pomoć s ovim*“ ili „*Ovo je preteško za mene*“. Autistična djeca žele izbjeći stresne situacije, a ponekad način da je izbjegnu zna biti udaranje druge osobe. Gore navedeni autori u takvoj situaciji preporučuju roditeljima da nauče dijete reći: „*Ne sviđa mi se ovo*“ ili nešto slično toj rečenici. Dijete može npr. udarati namještaj i plakati kada mu se kaže da ugasi TV i spremi se za spavanje. Roditelj ga može poučiti da se izjasni riječima: „*Želim pogledati do kraja prije nego obučem pidžamu*“. Dijete s autizmom ne shvaća kada je njegovo ponašanje neprilagođeno, ono ne zna prepoznati kada svojim ponašanjem dovodi drugo dijete u stanje neugode ili narušava uobičajen obrazac komunikacije (Ozonoff i sur., 2002). Kada se želi igrati s drugim djetetom, autistično dijete često zna drugo dijete rukom dotaknuti, a tom djetetu može biti nelagodno i neobično takvo obraćanje. Umjesto da dotakne drugo dijete kada su želi uključiti u interakciju, može naučiti reći: „*Mogu li se i ja igrati?*“ Moguće je da će djetetu trebati vremena da nauči nove, prihvatljivije oblike komuniciranja, ali dobro je da roditelj ustraje u svom nastojanju. Nakon što dijete shvati da roditelj odgovara na novo naučen obrazac, umjesto na vrištanje, udaranja i slično, počet će ga koristiti jer se pokazao učinkovit u rješavanju problema (Ozonoff i sur., 2002). No, kako je već rečeno nije lako postići dobre rezultate. Potrebno je uložiti puno truda, vremena, strpljenja i ljubavi da bi pozitivni rezultati postali vidljivi.

3.3. Poticanje komunikacijskih vještina – braća i sestre autistične djece

Osim roditelja, u domu autističnog djeteta važnu ulogu imaju njihovi braća i sestre. Braća i sestre su često potpora roditeljima u smislu pružanja brige za svoga autističnog brata ili sestru. Braća i sestre mogu imati ulogu modela autističnom članu obitelji, mogu postati prijateljima koji im svojom iskrenošću, otvorenošću i podučavanjem pomažu da lakše razumiju svoje socijalno okruženje (Ozonoff i sur., 2002). Ta je uloga zahtjevna, često se braća i sestre moraju susretati s poteškoćama, nerazumijevanjem i potrebi prilagođavanja što kod njih može izazvati nezadovoljstvo. Schreibman (1983) je na temelju istraživanja uočio da sudjelovanje braće i

sestara u poučavanju određenih vještina braće i sestrama s autizmom značajno poboljšava odnos koji prema autističnoj braći i sestrama imaju (Mash i sur., 1998).

4. Komunikacija kod autističnih adolescenata

Prijelaz iz djetinjstva u razdoblje adolescencije prepun je izazova koje mlada osoba treba savladati. Autističnom adolescentu poseban izazov predstavlja želja za uključivanjem u socijalni svijet i ostvarenjem komunikacije s vršnjacima. Adolescencija je više-manje burno razdoblje u životu čovjeka. U adolescenciji raste važnost koja se pridaje odnosu s vršnjacima i prijateljima, stoga je uloga vršnjaka i prijatelja u tom razdoblju posebno značajna. Kako dijete kojemu je dijagnosticiran autizam raste tako i određene poteškoće vezane uz komunikaciju postaju očitije. No, za razliku od klasičnog autizma gdje su kod starije djece i adolescenata određeni deficiti komunikacije posve očiti, kod mladih s autizmom visoko funkcionalne razine deficiti su nešto suptilniji (Ozonoff i sur., 2002).

Kada je riječ o socijalnoj interakciji prvo treba spomenuti problem reciprociteta. Reciprocitet se odnosi na izmjenu verbalnih i neverbalnih poruka između osoba, prilagođenu situaciji, odnosno kontekstu u kojoj se interakcija događa i osobama s kojima se komunicira. Roditeljima autističnog adolescenta može se činiti da se komunikacija odvija u jednom smjeru, tj. da ni ne ostvaruju interakciju sa svojim adolescentom jer on slabo ili nikako ne reagira na njihovo nastojanje za razgovorom. Dok se jedni slabo uključuju u razgovor, drugi se ponašaju samovoljno govoreći samo o onome što oni žele bez obzira što god im roditelj ili netko drugi rekao i bez da obraćaju pažnju na mijenjanje ponašanja kod osoba s kojima vode razgovor (Ozonoff i sur., 2002). Ti su problemi socijalnog reciprociteta posebno izraženi kod autističnih osoba u društvu s vršnjacima. Često se mogu vidjeti negdje sa strane, kako izolirani od drugih hodaju oko igrališta bez da ih interesiraju aktivnosti drugih. Ponekad zbog svoje tvrde ustrajnosti da se drugi vode njihovim pravilima, u nekoj igri, znaju biti neprihvaćeni od vršnjaka koji takvo nametanje odbijaju. Jednima taj osjećaj neprihvaćenosti ne mora predstavljati nikakav problem, dok drugima u želji za interakcijom i pronalaženjem prijatelja usamljenost može biti velik problem. Stoga, bilo bi korisno da vršnjaci autističnog adolescenta što više znaju o njegovim komunikacijskim poteškoćama specifičnim za autizam, kako bi mu s više razumijevanja i prihvaćanja pristupali u svakodnevnim situacijama, bilo u školi ili na ulici.

Autistične osobe su spremne postaviti pitanje kada nešto žele saznati, ali problem im predstavlja započinjanje i održavanje uobičajenog razgovora, čak i kratkog koji se odnosi na izmjenu od nekoliko rečenica sa sugovornikom. Općenito, teško im je sudjelovati u razgovoru ako im se ne postave pitanja. Kada se obraćaju drugima, ne pitaju za njihove osjećaje, iskustva ili mišljenja što je vidljivo u ograničenoj komunikaciji putem kontakta očima, izostajanju osmjehivanja drugima i držanju tijela koje ukazuje na nezainteresiranost (Ozonoff i sur., 2002). Raznim se programima poticanja i terapijama mogu smanjiti poteškoće koje adolescentima predstavlja komunikacija, osobito ona s vršnjacima. Poučavanjem je moguće poboljšati njihove komunikacijske vještine, posebice neverbalne kao na primjer učenje odgovarajućem kontaktu pogledom, udaljenosti od sugovornika, glasnoći govora i facijalnim ekspresijama (Ozonoff i sur., 2002).

4.1. Poticanje komunikacijskih vještina kod adolescenata

Mlade osobe odrastanjem postaju sposobne usvojiti pravila ponašanja koja se odnose na socijalnu interakciju bez da im netko kaže kako bi se trebali ponašati. Autistični mladi imaju problema s automatskim učenjem pravila ponašanja, ne shvaćaju kako neprikladna socijalna interakcija može rezultirati brojnim poteškoćama u ostvarenju komunikacije s drugima (Aylott, 2010). Stoga, potrebno je osmisliti programe poticanja koji mogu doprinijeti poboljšanju komunikacijskih sposobnosti kroz učenje. Autistične osobe se mogu uključiti u radne grupe osmišljene u tu svrhu, a cijeli bi školski sustav trebao biti usmjeren k poboljšanju komunikacijskih vještina autističnih učenika. Uključenost nastavnika i ostalih učenika u rad s autističnim adolescentom ukazuje na brojne prednosti koje ima olakšavaju pohađanje škole i usvajanje znanja. Osim toga, dobro poznavanje autističnog poremećaja kod suučenika može biti služiti kao prevencija nasilju, jer su autistični učenici često izloženi različitim oblicima nasilja zbog osebnosti u ponašanju koje imaju (Aylott, 2010). Škola može pomoći kroz promoviranje programa koji povećavaju svijest kod učenika, nastavnika i roditelja o tome što je sve autizam. Škola bi trebala biti mjesto gdje se potiču pozitivni stavovi prema različitosti, i podupire nastojanje roditelja za poboljšanjem komunikacije svoje djece, a ne da takva nastojanja ostanu samo na razini obitelji (Aylott, 2010).

4.1.1. Strategije koje se mogu primijeniti u raznim socijalnim okruženjima

Neki terapeuti pomažu autističnim osobama da poboljšaju svoje socijalne vještine kroz demonstriranje poželjnih obrazaca ponašanja, tj. poučavaju ih kako prikladno komunicirati na različitim mjestima u njihovu prirodnom okruženju kao što je kafić, trgovina, park i sl. (Ozonoff i sur., 2002). To čine tako da im ukazuju na pozitivne i negativne aspekte verbalne i neverbalne komunikacije vezane uz svaku pojedinu situaciju u kojoj su se našli sa svojim klijentom, zatim im predlažu bolje načine komuniciranja koje kasnije mogu primijeniti u sličnim situacijama.

Pokazalo se korisnim snimiti autističnu osobu u nekoj situaciji s drugom osobom gdje se kasnije mogu analizirati dijelovi snimke. Video snimka ima brojne prednosti, jedan od njih je mogućnost zaustavljanja odvijanja snimljene situacije pomoću pauze kako bi se osvijetlile važne točke i bez žurbe osobi s autizmom objasnilo što je u komunikaciji s drugom osobom bilo poželjno, a što ne. Sugestije roditelja i terapeuta trebaju ići u smjeru naglašavanja pozitivnog, a izbjegavanja fokusiranja na negativno. Također, braća i sestre mogu vježbati komunikacijske vještine kroz razgovor, barem od 10 minuta na dan (Ozonoff i sur., 2002). I u tom slučaju razgovor se može snimiti poradi kasnijeg analiziranja. Autistični adolescenti neće imati mnogo koristi im se eksplicitno ne ukažu nedostaci u komunikaciji. Dakle, treba jasno reći što mogu poboljšati vezano uz neverbalnu, a što uz verbalnu komunikaciju.

4.1.2. Socijalne skripte, igre, priče

Socijalne skripte su neka vrsta vodiča koji roditelji ili druge osobe bliske adolescentu napišu za njega. Dobro je da skriptu piše osoba koja dobro poznaje autističnu osobu. Ukoliko ima dobro pamćenje predloške razgovora može naučiti napamet, ili skriptu nositi uz sebe kao podsjetnik kada mu zatreba (Ozonoff i sur., 2002).

Postoje i igre prikladne za učenje vještina komuniciranja. Npr. adolescent odgovara na postavljena socijalna pitanja, nudi odgovore koje smatra odgovarajućima za neku situaciju. Druga osoba može s njime prokomentirati odgovore, a u isto vrijeme i zabaviti se kroz učenje (Ozonoff i sur., 2002).

Socijalne priče sadrže opise situacija i primjere razgovora koji se u takvim situacijama mogu voditi. Korisne su jer su prilagođene osobama s autizmom. Pomažu im da razumiju socijalni aspekt situacije i nauče se poželjnim strategijama komuniciranja (Aylott, 2010).

4.1.3. Vršnjačka medijacija

Neki autori preporučuju roditeljima da olakšaju komunikaciju svojoj djeci tako da na kartice zapišu sve važne informacije o vršnjacima, njihovim osobinama, interesima i aktivnostima koje vole (Ozonoff i sur., 2002). Na taj način interakcija autističnog djeteta, odnosno adolescenta sa drugim vršnjacima može biti olakšana. Kada se podsjetite bitnih informacija o vršnjacima, mogu lakše odabrati temu za razgovor, dati kompliment i odlučiti se za aktivnosti koje oni vole.

Istraživanja su pokazala da vršnjačka medijacija može biti od velike dobrobiti za mlade s autizmom. U školama se učenici pouče osnovnim informacijama vezanim uz autizam. Zatim im se daju upute na koji način započeti interakciju sa autističnim učenikom, na koji način nastojati održati komunikaciju. Cilj medijacije je da vršnjaci autističnog adolescenta odgovaraju na neverbalno i verbalno ponašanje tijekom aktivnosti u kojoj zajedno sudjeluju, a ignoriraju učenika kada počne govoriti samom sebi (Ozonoff i sur., 2002).

5. Komunikacija kod autističnih odraslih osoba

S godinama rastu i socijalni zahtjevi s kojima se autistične osobe moraju nositi. Od odraslih se osoba očekuje zrelo ponašanje i nošenje s često kompleksnim socijalnim i emocionalnim ulogama u odnosima. U tom razdoblju osobe koje se zapošljavaju započinju surađivati sa suradnicima na radnom mjestu. Za autistične osobe koje se u odrasloj dobi bave područjem od interesa to znači, mnogo manje emocionalnih i komunikacijskih poteškoća nego u ranijoj dobi. Suradjući s drugima na radnom mjestu razgovori se najčešće vode o poslovnim temama, tako su autistične osobe manje anksiozne i doživljavaju manje nelagode jer ne moraju bitno izlaziti iz okvira onoga što ih zanima i o čemu lakše mogu govoriti (Ozonoff i sur., 2002). Kao i u ranijoj dobi roditelji, prijatelji, terapeuti, suradnici i druge osobe u socijalnom okruženju osoba s autizmom, nastavljaju im biti oslonac i potpora u suočavanju s poteškoćama kako u vlastitom domu, tako i na radnom mjestu. Kada je poticanje socijalne interakcije i komunikacijskih vještina kod autističnih osoba započelo u djetinjstvu i nastavilo se u adolescenciji očekuje se da će pozitivni rezultati takvog dugotrajnog procesa biti vidljivi, barem u nekoj mjeri. I u odrasloj dobi preporuča se zadržati neke od strategija koje su se ranije pokazale učinkovitima. Autori navode da korisne i dalje mogu biti kartice s najvažnijim informacijama o osobama s kojima autistične osobe surađuju i socijalne skripte prilagođene novom socijalnom okruženju, jedno od njih je i radno mjesto (Ozonoff i sur., 2002).

6. Zaključak

Autistične osobe su prepoznatljive po određenim osobnostima u svom ponašanju. Ovisno o težini poremećaja, dobi i životnom iskustvu, neobična i često neprikladna ponašanja mogu biti više ili manje izražena. Ono što osobama s autizmom najviše nedostaje u odnosu prema drugima je sposobnost da vode obostranu komunikaciju. Kod njih se postojeće poteškoće odnose i na verbalnu i na neverbalnu komunikaciju. Poteškoće vezane za verbalno komuniciranje mogu se odnositi na određenu razinu nerazumijevanja verbalnog jezika i probleme u započinjanju i održavanju razgovora s drugima, a njihove su reakcije na verbalno i neverbalno obraćanje neodgovarajuće. Programima poticanja i različitim tretmanima moguće je poboljšati njihove komunikacijske vještine. Poželjno je što je moguće ranije započeti s programima poticanja, i u njih uključiti sve važne osobe koje su dio socijalnog svijeta autistične osobe. Razumijevanje i pružanje podrške trebalo bi započeti od roditelja i nastaviti se u braći i sestrama autističnih osoba, njihovim prijateljima, vršnjacima, terapeutima i drugima koji će s njima kroz život surađivati.

Literatura

- Aylott J. (2010). Improving access to health and social care for people with autism. *Nursing Standard*, 24 (27), 47-56.
- Chiang H.M. (2008). Expressive communication of children with autism: the use of challenging behaviour. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52 (11), 966-972.
- Hood B. (2011). Knowing Me, Knowing You. *Scientific American mind*, 22 (1), 16-17.
- Mash E.J., Barkley R.A. (1998). *Treatment of Childhood Disorders*. Second edition. The Guilford Press.
- Nash M., Bonesteel A. (2002). The secrets of autism. *Time*, 159 (18)
- Nikolić S., i suradnici (1992). *Autistično dijete*. Zagreb: Naklada 2000.
- Ozonoff S., Dawson G., McPartland J. (2002). *A parent's guide to Asperger Syndrome and high-functioning autism*. The Guilford Press.
- Petz B. (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Remschmidt H. (2009). *Autizam – Pojavni oblici, uzroci, pomoć*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Sher B. (2009). *Early intervention games*. Jossey-Bass. Wiley Imprint.